

Joanna RAK

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
ORCID: 0000-0002-0505-3684

Roman BÄCKER

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
ORCID: 0000-0002-3796-3711

Kamila REZMER

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
ORCID: 0000-0002-1458-5076

Maciej SKRZYPEK

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
ORCID: 0000-0002-8018-1854

Kategorie teoretyczne do analizowania struktur myślenia talibów

Streszczenie: Celem niniejszego artykułu jest zaproponowanie zestawu kategorii teoretycznych do analizowania struktur myślenia politycznego dystrybuowanych przez talibów po wojnie w Afganistanie. Obejmuje on trzy grupy typów idealnych umożliwiających identyfikację i klasyfikację odmiennych aspektów tych struktur wykorzystywanych do formułowania roszczeń legitymizacyjnych. Są to po pierwsze: myślenie religijne i polityczne; po drugie: trybalne i posttrybalne; i po trzecie: natywizm, kontrakulturacja, witalizm oraz autonegatywizm. Choć zakres ich zastosowania znacznie wykracza poza eksplorację wskazanego pola badawczego, są one szczególnie użyteczne, aby zrozumieć zmiany zachodzące na współczesnej scenie politycznej w Azji i móc ostrożnie prognozować kierunek przemian w afgańskim systemie politycznym. Struktury te są bowiem stosowane przez talibów do generowania legitymizacji społecznej ich rządów oraz kształtowanego systemu politycznego, czyli pozyskiwania poparcia dla aktualnego rządu ze strony rządzonej populacji, modelowania akceptacji jego polityki, instytucji i wartości. Stanowią swoiste roszczenia legitymizacyjne będące obok stosowania represji i spójności elit rządzących jednym z filarów stabilności reżimu politycznego. Można je traktować jako struktury legitymizacyjne leżące u podstaw konstruowanego porządku politycznego.

Słowa kluczowe: myślenie polityczne, myślenie religijne, postawy kulturowe, roszczenia do legitymizacji, Afganistan

Wstęp

1 8 września 2001 roku Prezydent Stanów Zjednoczonych George W. Bush podpisał rezolucję autoryzującą użycie przemocy fizycznej przeciwko osobom odpowiedzialnym za atak z 11 września tego samego roku na World Trade Center rozumiany jako agresja wobec całego państwa. Rezolucja ta została uznana przez administrację Busha za uzasadnienie prawne jej decyzji o podjęciu zakrojonej na szeroką skalę wojny z terroryzmem (ang. *the Global War on Terrorism* lub *war on terror*) (Connah,

2021, s. 72). Obejmowała ona działania zainicjowane w celu zwalczania terroryzmu, w tym inwazję na Afganistan, która zapoczątkowała wojnę na terytorium tego państwa, podsłuchiwanie obywateli USA bez nakazu sądowego i stworzenie obozu zatrzymań w Guantanamo Bay na Kubie. Wspomniana wojna w Afganistanie to wieloletni konflikt, który miał miejsce w latach 2001–2021. Cezurę początkową wyznaczył najazd kraju przez Stany Zjednoczone i ich sojuszników oraz obalenie Islamskiego Emiratu Afganistanu (IEA) rządzonego przez talibów, czyli fundamentalistyczne ugrupowanie sunnickie. Wojna zakończyła się odzyskaniem władzy przez talibów po pokonaniu sojusznicznych sił NATO i afgańskich sił zbrojnych (Council on Foreign Relations, 2021; Sahrasad i in., 2021). W 2021 Stany Zjednoczone całkowicie wycofały się z terytorium Afganistanu. Opuszczenie kraju nastąpiło po chaotycznej, kilkutygodniowej ucieczce, podczas której ponad 120 000 osób zostało ewakuowanych (Council on Foreign Relations, 2021).

Celem niniejszego artykułu jest zaproponowanie zestawu kategorii teoretycznych do analizowania struktur myślenia politycznego dystrybuowanych przez talibów po wojnie w Afganistanie. Choć zakres ich zastosowania znacznie wykracza poza eksplorację wskazanego pola badawczego, są one szczególnie użyteczne, aby zrozumieć zmiany zachodzące na współczesnej scenie politycznej w Azji i móc ostrożnie prognozować kierunek przemian w afgańskim systemie politycznym (Murtazashvili, Murtazashvili, 2021, s. 6). Struktury te są bowiem używane przez talibów w celu generowania legitymizacji społecznej ich rządów oraz kształtowanego systemu politycznego, czyli pozyskiwania poparcia dla aktualnego rządu ze strony rządzonej populacji, modelowania akceptacji jego polityki, instytucji i wartości (Grauvogel, Von Soest, 2014, s. 8). Mogą również służyć do formowania kanałów wpływu aktorów międzynarodowych na daną strukturę społeczną (Schatz, 2006, s. 264). Stanowią swoiste roszczenia legitymizacyjne będące obok stosowania represji i spójności elit rządzących jednym z filarów stabilności reżimu politycznego (Gerschewski, 2013, s. 19). Można je traktować jako struktury idei legitymizacyjnych (ang. *legitimacy ideas*) leżące u podstaw konstruowanego porządku politycznego (Yilmaz, Caman, Bashirov, 2020, s. 268).

W kolejnych częściach artykułu zostaną zaprezentowane trzy grupy kategorii teoretycznych w formie typów idealnych umożliwiające identyfikację i klasyfikację odmiennych aspektów struktur myślenia politycznego wykorzystywanych do formułowania roszczeń legitymizacyjnych. Każdą rozpoczyna przegląd literatury przedmiotu, a po nim następuje prezentacja narzędzi teoretycznych. Przedstawione są również przykłady ilustrujące wybrane, możliwe obszary ich zastosowania oraz potencjalne ograniczenia ich aplikacji do studiów empirycznych. W pierwszej części dokonana będzie dystynkcja pomiędzy myśleniem religijnym i politycznym. Umożliwia ona określanie roli religii i ustalenie zakresu jej instrumentalnego zastosowania do stabilizowania reżimu politycznego. Następna część artykułu ukazuje dwa warianty myślenia mitycznego, mianowicie trybalizm i posttrybalizm. Dzięki ich aplikacji do eksploracji zarówno roszczeń legitymizacyjnych, jak i interioryzacji struktur myślenia możliwe jest mierzenie poziomu skuteczności dystrybucji odmiennych wizji wspólnoty. Ostatni zestaw kategorii obejmuje typy postaw wobec kultury własnej i obcej: natywizm, kontrakulturację, autonegatywizm oraz witalizm. Te dwie diady antynomicznych typów idealnych są użyteczne do określania konfiguracji i rekonfiguracji rodzajów postaw kulturowych, na których

opierają się nadawcy przekazów. Służą one do rozpoznawania znaczenia odwołań do materialnych i niematerialnych dóbr kulturowych dla generowania pożądanego poziomu stabilności systemu politycznego.

Między myśleniem religijnym a politycznym

W związku z wycofaniem się międzynarodowych sił zbrojnych i przejęciem rządów przez talibów, Afganistan stał się państwem, gdzie po wielu latach religia i polityka ponownie znacząco się do siebie zbliżyły (Bashar, 2021). Z uwagi na to można i warto analizować politykę religijną rządu (ang. *religion policy*) i jej uzasadnienia w dyskursie publicznym formułowane w celu pozyskiwania dla niej legitymizacji. Jonathan Fox zaproponował podział polityki religijnej rządu na dwa typy, w ramach których możliwe jest wyodrębnienie trzynastu kategorii relacji pomiędzy religią a polityką: 1) państwa z religią oficjalną, w zakresie których można wyróżnić religie państwowe, religie kontrolowane przez państwo i religię państwową mającą wsparcie państwa, ale bez jego prymatu nad nią; 2) państwa bez oficjalnej religii, w obrębie których można wskazać te: z preferowaną religią, preferencjami wielopoziomowymi jednej religii, państwa ukierunkowane na współpracę, państwa wspierające, z minimalnym wsparciem dla religii i pozytywnym stosunkiem do niej, państwa separacji, gdzie również udziela się niewielkiego wsparcia, ale stosunek do religii jest negatywny, państwa nieszczególnie wrogie stosujące ograniczenia zarówno w odniesieniu do kościoła, jak i innych organizacji niepaństwowych o zbliżonym charakterze, państwa kontrolujące religię z negatywnym stosunkiem do niej, państwa szczególnie wrogie religii (Fox, 2018, s. 129–135). Jest to narzędzie użyteczne do wyodrębniania relacji między religią a polityką, które generują inne potrzeby i odrębne roszczenia legitymizacyjne.

Warto podkreślić, że talibowie to fundamentalistyczne ugrupowanie reprezentujące radykalny islam i traktujące religię w sposób instrumentalny, zarówno w celach propagandowych, jak i narzędzie umożliwiające wykraczanie poza plemienne partykularyzmy, a tym samym tworzenie załączków struktury scentralizowanego państwa (Krzyżanowski, 2021, s. 3). To sprawia, że pojawia się pytanie o to, gdzie w państwie, w którym przejęli władzę przebiega granica między myśleniem religijnym a politycznym. Można przyjąć, że u podstaw większości podejmowanych przez nich decyzji leży religia, która w ten sposób wchodzi w konflikt z myśleniem o charakterze *stricte* politycznym. Stąd wynika potrzeba stworzenia narzędzia teoretycznego i wyróżnienia kryteriów umożliwiających badanie ich dyskursu państwowego poprzez typy idealne myślenia politycznego i religijnego.

W zależności od przyjmowanych kryteriów wyróżnia się różne rodzaje myślenia politycznego. Dla jednych będzie to jak dla Janusza Reykowskiego, myślenie, które koncentruje się na politykach i ludziach w nią zaangażowanych oraz zjawiskach politycznych. W tym przypadku mowa o działaniach jednostek mających na celu „zdobycie władzy” lub „utrzymania nad nią wpływu” (Reykowski, 2013 s. 34–35). Jednak to zbyt potoczna i upraszczająca recepcja zakresu semantycznego kategorii definicja, zwłaszcza, że w dużym stopniu jest to definicja partii politycznych oraz ich motywacji. To oznaczałoby, że myślenie polityczne jest w znacznym stopniu utożsamiane z partiami politycznymi. Tym

samym trudno byłoby ją zastosować w odniesieniu do talibów niebędących podmiotem o charakterze partyjnym.

W przypadku ugrupowania, o którym mowa najbardziej przydatne byłoby przyjęcie rozróżnienia zaproponowanego przez Romana Bäckera, który wyróżnia podstawowy podział na dwa sposoby myślenia politycznego tj. niedemokratyczne i demokratyczne. Ze względu na analizowany przypadek ważniejszy będzie sposób myślenia niedemokratyczny, w ramach którego można wskazać na: myślenie wegetatywne, posttrybalne, fundamentalistyczne oraz charakterystyczne dla gnozy politycznej. Pośród cech charakterystycznych fundamentalizmu, który w szczególności ma zastosowanie do analizowania myślenia politycznego talibów, Bäcker wymienia m.in. 1) podział na „my” i „obcy”, z odpowiednio przypisywaniem cech pozytywnych tym pierwszym i negatywnych drugim, 2) czarno-białe postrzeganie świata, 3) syndrom „obleżonej twierdzy” i 4) brak hierarchii wartości (Bäcker, 2020, s. 439).

W przypadku talibów obcymi może być np. Zachód, ale również mniejszości religijne czy ogólnie innowiercy, osoby innej orientacji, co manifestuje się przede wszystkim poprzez ich prześladowanie i marginalizowanie (Jureńczyk, 2007; Kryszczak, 2021). Przykładem czarno-białego postrzegania świata jest i była już wcześniej przede wszystkim idea konfrontacji z Zachodem, niedopuszczanie do żadnych kompromisów w kwestiach dotyczących „czystości religii”. Wszystko co związane z kulturą zachodnią jest postrzegane jako zagrożenie (Pilch, 2010, s. 20). W tym kontekście ciekawym zjawiskiem jest wykorzystywanie przez talibów mediów społecznościowych po przejściu władzy i umieszczaniu różnego rodzaju nagrań ilustrujących sprzeciw wobec obcości kulturowej. Podobnie wygląda kwestia z syndromem „obleżonej twierdzy”, ponieważ niejednokrotnie talibowie opierali swój dyskurs na budowaniu poczucia zagrożenia ze strony Zachodu i Państwa Islamskiego. Stanisław Sadkiewicz wykazywał, że objęcie rządów przez talibów mogło stać się nadzieją na zaprowadzenie pokoju, ukazując nieskuteczność Stanów Zjednoczonych i afgańskiego rządu w walce z Państwem Islamskim (Sadkiewicz, 2021). Do tego dochodzi brak ustalonej hierarchii wartości, ponieważ – jak się okazuje – głoszone przez nich hasła i ich wdrażanie zmieniają się w zależności od okoliczności, zmiennych koncepcji czy też możliwości prowadzenia działań (Krzyżanowski, 2021, s. 2).

W przypadku „myślenia religijnego” zazwyczaj przyjmuje się, że stanowi ono interpretowanie świata poprzez religię. Jednak jak wskazuje Henryk Machoń, to kategoria stosowana również do określenia zbiorowej postawy religijnej (Machoń, 2014). Podstaw myślenia religijnego można poszukiwać m.in. w personalizmie chrześcijańskim i choć w przypadku talibów wyznawaną religią jest islam, elementy zaproponowane przez Marcina Cholewę i Marka Gilskiego w odniesieniu do katolicyzmu można zastosować również w tym przypadku (Cholewa, Gilski, 2012, s. 101–102). Wynika to z faktu, że obydwie religie określa się jako Abrahamowe, monoteistyczne.

Elementy wyróżnione przez tych badaczy jako charakterystyczne dla myślenia religijnego to: perspektywa eschatologiczna, a więc cel i podejmowane decyzje zawsze rozpatrywane są z perspektywy wieczności; osobowa więź np. prorok – lud; autonomia działania Boga, szacunek dla niego i jego wolności; żywienie nadziei na spełnienie zanoszonych próśb; wiara i zaufanie do wyznawanego Boga; myślenie prospołeczne charakteryzujące się przede wszystkim tworzeniem struktur, działaniem i dążeniem do

zbawienia we wspólnocie; zaangażowanie wnętrza człowieka, jego duchowości i moralności; dostrzeganie w przedmiotach symboli; przestrzeganie zasad religijnych i norm moralnych; nieustanna refleksja nad samym myśleniem; ten sposób myślenia tworzy kulturę; system prawd wiary i wartości, kreowanie światopoglądu; otwartość na społeczności i jawne obrzędy (Cholewa, Gilski, 2012, s. 101–102). W przypadku zastosowania wyróżnionych elementów w odniesieniu do talibów, kategorie oparte na referencjach do „Boga” należałoby odnosić do Allaha.

Ze względu na specyfikę talibów, każdą podejmowaną przez nich aktywność i decyzje należałoby rozpatrywać poprzez wyróżnione wyżej elementy, ponieważ większość z nich będzie motywowana religijnie. Przede wszystkim świadczy o tym fakt posługiwania się symboliką Islamskiego Emiratu Afganistanu, a nawet skuteczne dążenie do jego przywrócenia aż do ogłoszenia nowego rządu (Instytut Nowej Europy, 2021; Czaplinska, 2021). Ponadto, jak zauważyła Monika Czerniejewska, religia islamu spełnia w Azji Południowo-Zachodniej, a więc i Afganistanie, nową rolę czynnika politycznego. W ten sposób islam nie jest rozpatrywany wyłącznie jako religia, ale również jako zbiór norm regulujących organizację społeczeństwa (Czerniejewska, 2008, s. 7). Aleksandra Pilch wprost wskazuje, że systematyczne upolitycznianie religii doprowadziło do przekształcenia fundamentalizmu muzułmańskiego w ideologię polityczną (Pilch, 2010, s. 20).

Zatem precyzyjne rozgraniczenie między myśleniem politycznym a religijnym, gdzie polityka religijna rządu sprowadza się do teokratyzacji jest praktycznie niemożliwe. Można wskazywać na struktury państwowe i używać adekwatnych kategorii, jednak trzeba sobie zdawać sprawę, że religia jest ich kluczowym elementem, często wykorzystywanym jako instrument do uzasadniania implementowania podejmowanych przez talibów decyzji politycznych.

Między myśleniem trybalnym a posttrybalnym

Kolejny typ, myślenie trybalne jest jednym z rodzajów myślenia mitycznego, które charakteryzuje się wyraźnym rozróżnieniem między „nami” a „nimi” (Bäcker, 2021, s. 61). Zasadność wykorzystania tej kategorii teoretycznej do eksploracji struktur myślenia dystrybuowanych w Afganistanie potwierdza literatura przedmiotu poświęcona historii najnowszej tego państwa. Społeczeństwo afgańskie jest złożoną wspólnotą, ukształtowaną przez wieki imperialnej polityki podbojów. W tym czasie struktury plemienne i etniczne spełniały wyjątkową rolę krzewicieli ochrony afgańskiej kultury i tradycji. Ponadto, to w ich obrębie formowały się instytucje społeczno-polityczne, które do dziś są legitymizowane przez mieszkańców (Glatzer, 1998, s. 1). Jak zauważa Bernd Glatzer, plemienna rywalizacja warunkuje trajektorię trwania afgańskiego systemu politycznego (Glatzer, 1998, s. 11). Wraz ze wzrostem poziomu natężenia rywalizacji procesy dekompozycji tamtejszego reżimu przyspieszają, co prowadzi do chaosu w polityce wewnętrznej, a to nie sprzyja trwałości instytucji politycznych.

W celu skonstruowania kategorii teoretycznych w postaci myślenia trybalnego i posttrybalnego warto odwołać się do propozycji Karla Poppera i jego rozróżnienia pomiędzy społeczeństwami zamkniętymi i otwartymi (Popper, 1945). Te pierwsze zdolne są do budowania rządów demokratycznych, w przeciwieństwie do społeczeństw zamkniętych,

które charakteryzują się rządami despotycznymi. Biorąc pod uwagę założenie, że w społeczeństwach zamkniętych do zmiany rządu dochodzi w wyniku rewolucji lub zamachu stanu, doświadczenia historyczne Afganistanu potwierdzają, że Popperowska propozycja oddaje charakter tamtejszych przemian struktury politycznej. Jednym ze sposobów utrwalenia więzów społecznych i zachowania cech społeczeństw zamkniętych jest przejawienie przez ich członków myślenia postrybalnego i trybalnego. Są właściwe społeczeństwom zamkniętym, ale istnieją w odrębnych warunkach.

Powracając do rozważań nad tymi dwoma głównymi kategoriami należy zaznaczyć, że mają one charakter antynomicznych typów idealnych. Wspomniane wyżej wyraźne rozróżnienie między „my” a „oni” jest nadrzędną cechą istotnościową myślenia trybalnego (MT). To z niego wynikają pozostałe cechy: 1) przeświadczenie, że plemię jest wspólnotą gwarantującą osiąganie celów jednostek; 2) rozwój właściwej dla plemienia jednoczącej jego członków sfery *sacrum*, opartej na wspólnej przeszłości i tradycji; 3) przekonanie, że zadaniem wspólnoty jest obrona przed innymi plemionami. Wszystkie te cechy, w różnym natężeniu oraz różnych konfiguracjach, wzmacniają tendencje do sprawowania rządów w oparciu o MT jako struktury semantyczne dystrybuowane w celu uzyskania legitymizacji społecznej. Natomiast myślenie posttrybalne (MPT) charakteryzuje się odrzuceniem wspomnianego rozróżnienia na własne plemię i inne wspólnoty. Jednostki przejawiające taki typ myślenia organizują się w nowe wspólnoty, które przekraczają podziały plemienne. Jak zauważa Roman Bäcker, typ myślenia plemiennego znika wraz z rozpadem tradycyjnych struktur społecznych (Bäcker, 2021, s. 61), na miejsce których pojawią się nowe formy organizacji społeczno-politycznej, które są szansą na dystrybuowanie MPT.

Identyfikując główne cechy dystynktywne obu tych kategorii należy zasygnalizować, że nie czerpią one z teorii Michela Maffesoli (1995) – neotrybalizmu (ang. *neo-tribalism*). Maffesoli używa tej propozycji do opisu „postmodernistycznych plemion”, sposobu organizacji i funkcjonowania wspólnot w czasach ponowoczesności. Ta retribalizacja, charakterystyczna dla społeczeństw zachodnich, prowadzi do odrodzenia tożsamości grupowych zakotwiczonych we wspólnocie etnicznej (Antonio, 2000, s. 56). Nie może ona jednak zostać zastosowana w przypadku analizy struktury społecznej Afganistanu, którego społeczeństwo nie spełnia kryterium wspólnoty ponowoczesnej (Bauman, 2006).

Wracając na grunt rozważań dotyczących MT i MPT, należy wskazać, że ten pierwszy typ myślenia politycznego posiada długą tradycję dystrybuowania w Afganistanie. Zdaniem Shahmahmooda Miakhela, zrozumienie afgańskiego sposobu myślenia jest kluczem do sukcesu politycznego w tym kraju. Autor ten stwierdza, że trwałość afgańskiego systemu sprawowania władzy wymaga właściwego balansu pomiędzy wpływami struktur plemiennych, religijnych i rządowych (Miakhel, 1995, s. 1). Potwierdzeniem tej konstatacji mają być doświadczenia historyczne. W przeszłości Afganistan cechował się słabym rządem centralnym, natomiast struktury lokalne opierały się właśnie na poparciu plemion, z którymi rządzący podejmowali współpracę na rzecz efektywnego sprawowania władzy (Miakhel, 1995, s. 21). Tradycja plemienna w Afganistanie, a zatem i określony typ myślenia politycznego, jest podstawą rozwijania konkretnych rodzajów więzi społecznych. Choć w pierwszej chwili konotacja między MT a przestępczością zorganizowaną i działalnością terrorystyczną, może wydawać się niejasna, to na podsta-

wie pogłębionej analizy staje się zasadna. Mianowicie, wspomniane wyżej zachowania osłabiają organy lokalnej i centralnej administracji rządowej na rzecz miejscowych watazków (Peters, 2010, s. i), których aspiracje polityczne możliwe są do spełnienia poprzez dystrybucję odpowiedniego typu myślenia politycznego. Potwierdza to fakt, że na przestrzeni lat talibowie dążyli do uzyskiwania wsparcia wodzów plemion, by zachować poprawne stosunki z afgańską ludnością cywilną (Peters, 2010, s. ii), która przejawia opisywany wyżej typ MT.

Po omówieniu aspektów teoretycznych diady typów idealnych warto zaprezentować narzędzie w postaci kontinuum, na którym badacz lokuje współczesne społeczeństwo afgańskie między MT a MPT. Poniżej przedstawiono jego praktyczne zastosowanie do zilustrowania najnowszej historii Afganistanu po „rewolucji kwietniowej” w roku 1978 (zob. wykres 1). Okres od proklamowania Ludowo-Demokratycznej Republiki Afganistanu (30 kwietnia 1978 r.), aż do wybuchu wojny domowej w 1979 r., należy uznać za próbę adaptacji myślenia MPT. Natomiast rozpoczęta w 1979 r. wojna domowa wprowadziła chaos w polityce wewnętrznej kraju, co wzmocniło pozycję wspólnot lokalnych, a także odrodziło MT w dyskursie państwowym. Umocnienie tego typu myślenia politycznego nastąpiło zdecydowanie w czasie pierwszych rządów talibów (1994–2001), którzy prawa i zwyczaje plemienne przenieśli na grunt rozwiązań państwowych. Po upadku pierwszych rządów talibów, aż do ponownego przejścia przez nich władzy w sierpniu 2021 r. miały miejsce próby odejścia od MT. MT jest charakterystyczne dla lokalnych przywódców plemion oraz dowódców wojskowych, którzy ze względu na swoje aspiracje polityczne finansują i wspierają organizacje terrorystyczne i działalność przestępczą, a także władców autorytarnych.

Wykres 1. Ewolucja myślenia politycznego w Afganistanie w okresie 1978–2021

okres od sierpnia 2021 (drugie rządy talibów)	1994–2021 (pierwsze rządy talibów)	2001–2021 (wojna w Afganistanie)	1978–1979 (pucz i rządy Tarakiego)
---	--	--	--

Myślenie trybalne

Myślenie posttrybalne

Źródło: Opracowanie własne.

Na koniec należy wskazać, że stosowanie obu tych kategorii niesie ze sobą pewne zagrożenia, których uważny badacz musi się wystrzegać. Mogą one stać się „klapkami na oczach” badacza, które przysłaniają inne fenomeny i zmienne w obrębie problemu badawczego. Archie Mafeje, w studiach nad przemianami na kontynencie afrykańskim, określił termin plemienność (ang. *tribalism*) jako anachroniczny, nadmiernie upraszczający stosunki gospodarcze i relacje władzy (Mafeje, 1971, s. 261). Stąd należy stosować obie kategorie teoretyczne jako uzupełnienie innych propozycji, które zostały przedstawione w tym artykule. Pomocne będzie także wyznaczenie swoistej linii demarkacyjnej, między dominacją MT a MPT, a także ich konfiguracjami i rekonfiguracjami w czasie, w eksplorowanym dyskursie, za pomocą zaprezentowanych wyżej cech istotnościowych.

Między kulturową akceptacją a odrzuceniem

Antropolodzy kulturowi kilkadziesiąt lat temu stworzyli typologię postaw charakterystycznych dla osób przynależnych do kultury podporządkowanej, którzy muszą w jakiś sposób ustosunkować się do kultury dominującej. Typologia ta jest jednym z najbardziej użytecznych narzędzi do rozumienia i interpretowania procesów i zjawisk z zakresu myśli politycznej. Szczególnie dotyczy to tych przejawów myśli politycznej, które występują na obszarach społecznych podlegających procesom globalizacji i rozwojowi społeczeństwa informatycznego (ang. *digital society*). W wielu przypadkach, w tym i w Afganistanie, możliwe jest zidentyfikowanie egzemplifikacji typów właściwych tej typologii. Warte podkreślenia jest, że stanowi ona znaczne rozszerzenie i uszczegółowienie podstawowego i najbardziej znanego podziału sceny politycznej na okcydentalistów i antyokcydentalistów, a w wersji prymitywnej – na patriotów i zdrajców narodu.

Powyższy prosty podział na akceptujących i nieakceptujących nowy porządek społeczny oraz polityczny (społeczeństwo informatyczne, globalizację, modernizację czy ogólnie rozumiany Zachód) nie jest jednak wystarczający. Teoretycy antropologii kulturowej wyróżnili cztery typy postaw w zależności od pozytywnego bądź negatywnego stosunku do po pierwsze – kultury dominującej, a po drugie – własnego narodu. Są to natywizm, kontrakulturacja, auto-natywizm i witalizm.

Ruch natywistyczny można zdefiniować za Ralphem Lintonem jako „każde świadome dążenie członków społeczeństwa do odnowy lub uwiecznienia wybranych aspektów własnej kultury” (Linton, 1943, s. 230). Tym samym dotyczy tych nurtów w społeczeństwach o zniszczonej lub właśnie ulegającej zniszczeniu rodzimej kulturze, które niezależnie od sposobu dążą do odrodzenia tradycyjnych wzorów kulturowych swojej grupy odniesienia. Może to być np. idealizowany naród czy etnos. Ruchami natywistycznymi są zatem też te, które zamierzają utrwalić istnienie niezniszczonych dotychczas elementów tradycyjnej kultury, ponieważ kultura dominująca do nich jeszcze nie dotarła. Wyraźnie widoczny w tej definicji jest aprobatywny stosunek do przeszłości, ale przede wszystkim warto uwypuklić całkowitą akceptację własnej kultury. Natywizmem można nazwać zatem wszelkie dążenia do zachowania lub odrodzenia tradycyjnej kultury bądź nadania jej nowego znaczenia. Natywistyczna jest znaczna część postaw afgańskich plemion kultywujących w niezmienny sposób swoje tradycje.

Melville J. Herskovits zwrócił uwagę na konsekwencje kontaktu kulturowego dla rozwoju ruchów społecznych i stosunek tych ruchów do obcej kultury. Pisał on, że takie ruchy, w których ludzie podkreślają wartość rodzimych wzorów życia i dążą agresywnie, realnie czy w fantazji, do restauracji tych wzorów nawet w obliczu oczywistego i widocznego braku siły do zrzucenia władzy, która ich krępuje, można nazwać kontrakulturacyjnymi (Herskovits, 1960, s. 531). Cechą najważniejszą kontrakulturacji, odróżniającą ją od ruchów natywistycznych w rozumieniu Lintonowskim, jest stawianie sobie za cel negacji, wyeliminowania, wręcz wytępienia wszelkich wpływów obcej i zazwyczaj silniejszej kultury. Elementem kontrakulturacji jest ogląd kultury dominującej „z tamtego brzegu”, jak to określił w tytule jednej ze swych prac Aleksander Hercen (Walicki, 2013). Można to nazwać dążeniem do całkowitej izolacji. Dostrzega się zatem istnienie tej obcej kultury, traktuje się ją jako zagrożenie, ale jej się nie rozumie.

Korzysta się z jej niektórych, wybranych osiągnięć (np. z nowych technologii), ale bez przejmowania sensu, mechanizmów i istoty funkcjonowania danej kultury. Przebywanie np. uciekinierów z Afganistanu wśród mieszkańców jakiegokolwiek kraju europejskiego jeszcze nie oznacza, że nie istnieją postawy kontrakulturacyjne – wręcz odwrotnie mogą one właśnie w takich warunkach być bardzo silnie interioryzowane.

Natywizm i kontrakulturacja są postawami przeciwstawnymi do odpowiednio autonegatywizmu oraz witalizmu. Autonegatywizm to według Ewy Nowickiej nazwa postawy negującej rodzimą kulturę. Natomiast postawa witalistyczna jest rozumiana przez Marian W. Smith jako akceptacja całości bądź elementów kultury dominującej (Nowicka, 1972, s. 22). Tak jak pozostałe typy postaw kulturowych, autonegatywizm może być w różnym zakresie zintensyfikowany. Pierwszym poziomem jest pomniejszanie wartości rodzimej kultury. Ostatnim zaś całkowite zanegowanie sensu jej istnienia, wyparcie się przynależności do niej. Pomiędzy tymi etapami można wyodrębnić różne typy pośrednie różniące się poziomem nasilenia negacji elementów lub całości rodzimej kultury. W ten sam sposób można typologizować zróżnicowanie postaw witalistycznych.

Witalizm i autonegatywizm mogą być postrzegane jako dwie strony tego samego procesu. Kosmopolityzm to nie tylko akceptacja kultury światowej, ale i refutacja przynajmniej częściowa kultury rodzimej. Utożsamienie się z językiem kultury dominującej oznacza przynajmniej marginalizowanie języka ojczystego.

Często tego typu postawy mają charakter żywiołowy, nieuświadomiony i bezrefleksyjny. Jeśli przekształcają się w bardziej rozbudowane struktury myślenia społecznego, to można mówić o osiągnięciu poziomu intelektualnego. Tym samym możliwe jest wyróżnienie dwóch poziomów: bezrefleksyjnego i charakterystycznego dla intelektualnej manifestacji np. kontrakulturacji. Słowo „intelektualny” należy w tym przypadku rozumieć bardzo szeroko, jako wszelkie rozbudowane strukturalnie przejawy myślenia społecznego niekoniecznie przestrzegające zasad logiki.

Postawa natywistyczna o charakterze intelektualnym często współwystępuje w ruchach millenarystycznych. Te ostatnie charakteryzują się tym, że są inspirowane przez ideę zbawienia zbiorowego, ziemskiego, bliskiego, całkowitego oraz dokonanego przy pomocy czynników traktowanych jako nadprzyrodzone. Millenaryzm cechuje się posiadaniem dualistycznej wizji świata klasyfikującej wszelkie byty jako należące do świata dobra bądź zła, ludzi – na wybranych bądź potępionych, personifikujących dobro lub zło. Dla millenaryzmu charakterystyczne jest również negowanie teraźniejszości oraz tęsknota za lepszym światem. Może on być zatem definiowany jako archaiczny i skrajnie radykalny przejaw społecznego protestu. Został on nazwany przez Erica Hobsbawma prymitywnymi rebeliami (Hobsbawm, 1971).

Millenaryzm można podzielić na dwa nurty: misjonizm oraz mesjanizm. Ten pierwszy charakteryzuje się poprzez wiarę, że ludy mogą osiągnąć ziemskie zbawienie poprzez podporządkowanie się światu dobra. Tym samym zadaniem realnego, aktualnie istniejącego świata jest subordynowanie ludów w ich własnym interesie. Z kolei mesjanizm zawiera w sobie element transcendentalny (Lazari, 1995, s. 51–52). Millenaryzm jest tym sposobem myślenia, który na poziomie politycznym jest charakterystyczny dla grup i ludzi nie dostrzegających w danym momencie możliwości urzeczywistniania swoich dążeń i celów. Millenaryzm jest zatem niczym innym, jak ucieczką od świata rzeczywistego w świat

ułady i wyobraźni. Tym samym jest tworzeniem alternatywnego i potencjalnego świata odmiennych znaczeń. Ten sposób myślenia może być bazą dla wyższego poziomu refleksji intelektualnej – kreacji subkultur. W tym ostatnim przypadku możliwe jest tworzenie na jego bazie alternatywnych form społecznej organizacji. Przykładami mogą być neo-komunitariańskie formy wspólnej egzystencji (np. komuny, squoty).

Polityczna forma intelektualnej manifestacji postawy kontrakulturacyjnej polega na świadomym dążeniu do wyeliminowania wszelkich wpływów kultury dominującej z własnego terytorium. Tego typu nurty polityczne są często określane poprzez przedrostek „anty-”. Możliwe jest wyróżnienie np. nurtów antyglobalizacyjnych. W przypadku plemion osiadłych najbardziej radykalną formą kontrakulturacji jest dążenie do całkowitej anihilacji wszelkich przejawów dominującej kultury, a więc nie tylko jej przedstawicieli, ale i wszystkich śladów materialnych i niematerialnych.

Każdy przejaw myśli politycznej może być zakwalifikowany do przynajmniej jednego z powyżej opisanych typów. Jednakże warunkiem podstawowym jest artykulacja postawy wobec kultury obcej i/lub rodzimej. Relacja dominacji i podporządkowania znamieną dla ruchów kontrakulturacyjnych jest jedną z najważniejszych w ostatnich kilkuset latach, a od czasu rewolucji industrialnej staje się wręcz kluczową dla zrozumienia znacznej części światowej myśli politycznej. W szczególności sposób powyższa typologia myśli politycznej jest przydatna dla analizowania postaw przedstawicieli tradycyjnych społeczności afgańskich skonfrontowanych z gwałtownie pojawiającymi się na ich ziemi dużymi grupami wysłanników dominującej kultury.

Podsumowanie

Rządzący dystrybuują w dyskursie publicznym uzasadnienia dla swoich rządów, aby uzyskiwać i podtrzymywać jak najwyższy możliwy poziom legitymizacji politycznej. Takie roszczenia legitymizacyjne uzasadniają zasady, zarówno formalne, jak i nieformalne, kto rządzi, w jaki sposób i w jakim celu są realizowane kompetencje władcze. Są kluczowe, aby generować upoważnienie do reprezentowania narodu politycznego oraz podejmowania wiążących decyzji politycznych. Oznacza to, że struktury myślenia politycznego wykorzystywane do formułowania roszczeń legitymizacyjnych mają fundamentalne konsekwencje polityczne, zwłaszcza dla stabilności reżimu politycznego (Tannenberga i in., 2021, s. 77).

Przedstawione w artykule narzędzia teoretyczne mogą być stosowane do analizowania zdywersyfikowanych aspektów myślenia politycznego. Zestawy cech dystynktywnych myślenia religijnego i politycznego pozwalają na identyfikowanie roli religii i ustalanie zakresu jej instrumentalnego zastosowania do stabilizowania reżimu politycznego. Typy idealne trybalizmu i posttrybalizmu umożliwiają rozróżnianie odmiennych wizji trwania i rozwoju wspólnoty. Typologia postaw kulturowych jawi się jako użyteczna do mierzenia poziomów nasilenia akceptacji i odrzucenia własnej i obcej kultury. Nativizm, kontrakulturacja, autonegatywizm oraz witalizm mają szczególne zastosowanie do odkrywania charakteru zmian zachodzących w strukturze społecznej w wyniku kontaktu kulturowego. Strategie reagowania na wpływ kultury dominującej są bowiem wdrażane do uzyskiwania legitymizacji społecznej.

Roszczenia legitymizacyjne talibów można analizować nie tylko przy pomocy omówionych kategorii teoretycznych. Warto również sięgać po subkategorie oparte o subtypologizację ukazanych typów idealnych. Pozwalają one bowiem na osiągnięcie jeszcze bardziej precyzyjnych wyników. Mogą być także włączane do schematów eksplanacyjnych (Grauvogel, Von Soest, 2014; Gerschewski, 2013), aby w sposób systematyczny wyjaśniać zmiany zachodzące w afgańskim systemie politycznym.

Author Contributions

Conceptualization (Konceptualizacja): Joanna Rak, Roman Bäcker, Kamila Rezmer-Płotka, Maciej Skrzypek

Data curation (Zestawienie danych): Joanna Rak, Roman Bäcker, Kamila Rezmer-Płotka, Maciej Skrzypek

Formal analysis (Analiza formalna): Joanna Rak, Roman Bäcker, Kamila Rezmer-Płotka, Maciej Skrzypek

Writing – original draft (Piśmiennictwo – oryginalny projekt): Joanna Rak, Roman Bäcker, Kamila Rezmer-Płotka, Maciej Skrzypek

Writing – review & editing (Piśmiennictwo – sprawdzenie i edytowanie): Joanna Rak, Roman Bäcker, Kamila Rezmer-Płotka, Maciej Skrzypek

Competing interests: The author have declared that no competing interests exist (Sprzeczne interesy: Autorzy oświadczyli, że nie istnieją żadne sprzeczne interesy)

Bibliografia

- Antonio R. J. (2000), *After Postmodernism: Reactionary Tribalism*, „American Journal of Sociology”, vol. 106, nr 1.
- Bashar I. (2021), *Rise of the Taliban in Afghanistan*, „Counter Terrorist Trends and Analyses”, vol. 13, nr 4.
- Bauman Z. (2006), *Płynna nowoczesność*, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- Bäcker R. (2020), *Myślenie polityczne Jarosława Kaczyńskiego*, w: *Wokół teoretycznych i praktycznych aspektów stosunków międzynarodowych. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Mieczysławowi Stolarczykowi*, red. T. Kubin, J. Łapaj-Kucharska, T. Okraska, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- Bäcker R. (2021), *Krzysztof Bosak's Political Views: Targeting Enemies in Anti-Democratic Political Thinking*, „Przegląd Politologiczny”, vol. 3.
- Cholewa M., Gilski M. (2012), *Myślenie magiczne i myślenie religijne a wychowanie*, w: *Filozoficzny i teologiczny wymiar sprawności moralnych*, red. I. Jazukiewicz, E. Kwiatkowska, Uniwersytet Szczeciński, Szczecin.
- Connah L. (2021), *US Intervention in Afghanistan: Justifying the Unjustifiable?*, „South Asia Research”, vol. 41, nr 1.
- Council on Foreign Relations (2021), *The U.S. War in Afghanistan 1999–2021*, <https://www.cfr.org/timeline/us-war-afghanistan>, 31.02.2022.
- Czaplińska N. (2021), *W Afganistanie monopol na władzę mają terroryści. Talibowie ogłaszają skład rządu*, <https://salamlab.pl/pl/w-afganistanie-monopol-na-wladze-maja-terrorysci-talibowie-oglaszaja-sklad-rzadu/>, 16.04.2022.

- Czerniejewska M. (2008), *Sytuacja w Afganistanie po obaleniu reżimu talibów*, „Studia Bliskowschodnie pod honorowym patronatem prof. dra hab. Janusza Daneckiego”, vol. 2, nr 2.
- Fox J. (2018), *An Introduction to Religion and Politics*, Routledge, London–New York.
- Gerschewski J. (2013), *The Three Pillars of Stability: Legitimation, Repression, and Co-optation in Autocratic Regimes*, „Democratization”, vol. 20, nr 1.
- Glatzer B. (1998), *Is Afghanistan on the Brink of Ethnic and Tribal Disintegration?*, w: *Fundamentalism Reborn? Afghanistan and the Taliban*, red. W. Maley, Hurst & Company, London.
- Grauvogel J., Von Soest C. (2014), *Claims to Legitimacy Count: Why Sanctions Fail to Instigate Democratisation in Authoritarian Regimes*, „European Journal of Political Research”, vol. 53, nr 4.
- Instytut Nowej Europy, *Azja Centralna wobec nowego porządku w Afganistanie*, <https://ine.org.pl/azja-centralna-wobec-nowego-porzadku-w-afganistanie/>, 11.04.2022.
- Herskovits M. J. (1960), *Man and His Works: The Science of Cultural Anthropology*, Alfred A. Knopf, New York.
- Hobsbawm E. J. (1971), *Primitive Rebels: Studies in Archaic Forms of Social Movement in the 19th and 20th Centuries*, Manchester University Press, Manchester.
- Jureńczyk Ł. (2007), *Fundamentalizm muzułmański afgańskich talibów i ich stosunek do innych religii*, „Polityka i Społeczeństwo”, vol. 4.
- Kamali M. H. (1985), *Law in Afghanistan: A Study of the Constitutions, Matrimonial law and the Judiciary*, Brill Publishers, Leiden.
- Krzyżanowski M. (2021), *Talibowie, NATO, mudżahedini – Afganistan w obliczu eskalacji konfliktu*, https://www.academia.edu/39997643/Talibowie_NATO_mudżahedini_-_Afganistan_w_obliczu_eskalacji_konfliktu, 11.04.2022.
- Kryszczak P. (2021), *Szykuje się polowanie na homoseksualistów w Afganistanie. Talibowie dysponują listą celów osób LGBT+*, <https://niezalezna.pl/417101-szykuje-sie-polowanie-na-homoseksualistow-w-afganistanie-talibowie-dysponuja-lista-celow-osob-lgbt>, 11.04.2022.
- Lazari A. (red.) (1995), *Mentalność rosyjska. Słownik*, Wydawnictwo Śląsk, Katowice.
- Linton R. (1943), *Nativistic Movements*, „American Anthropologist”, vol. 45, nr 2.
- Machoń H. (2014), *Co to jest myślenie religijne. Koncepcja motywów religijności*, „Świat i Słowo” vol. 12, nr 2.
- Mafeje A. (1971), *The Ideology of 'Tribalism'*, „The Journal of Modern African Studies”, vol. 9, nr 2.
- Maffesoli M. (1995), *The Time of the Tribes: The Decline of Individualism in Mass Society*, Sage, London.
- Miakhel S. (1995), *Understanding Afghanistan: The Importance of Tribal Culture and Structure in Security and Governance*, „Asian Survey”, vol. 35, nr 7.
- Murtazashvili J. B., Murtazashvili I. (2021), *Land, the State, and War: Property Institutions and Political Order in Afghanistan*, Cambridge University Press, New York.
- Nowicka E. (1972), *Bunt i ucieczka. Zderzenie kultur i ruchy społeczne*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Peters G. (2010), *Crime and Insurgency in the Tribal Areas of Afghanistan and Pakistan*, West Point, Harmony Program The Combating Terrorism Center at West Point.
- Pilch A. (2010), *Fundamentalizm muzułmański. Determinanty zjawiska w Azji Centralnej*, „Zeszyty Naukowe Towarzystwa Doktorantów Uniwersytetu Jagiellońskiego”, vol. 1.
- Popper K. (1945), *The Open Society and Its Enemies*, George Routledge & Sons, London.
- Reykowski J. (1984), *Logika walki: szkice z psychologii konfliktu społecznego w Polsce*, Książka i Wiedza, Warszawa.

- Sadkiewicz S. (2021), *ISIS w Afganistanie to duży problem talibów. I nie tylko*, <http://polska-zbrojna.pl/home/articleshow/35448?t=ISIS-w-Afganistanie-to-duzy-problem-talibow-I-nie-tylko>, 12.04.2022.
- Sahasrad H., Chaidar A., Bayhaki I., Tabrani D., Mulky M. A., Ridwan M. (2021), *Taliban in Afghanistan, Present and Future: In Search of an Inclusive, Peaceful, Welfare and Sovereign Nation State?*, „Budapest International Research and Critics Institute (BIRCI-Journal): Humanities and Social Sciences”, vol. 4, nr 4.
- Schatz E. (2006), *Access by Accident: Legitimacy Claims and Democracy Promotion in Authoritarian Central Asia*, „International Political Science Review”, vol. 27, nr 3.
- Tannenberg M., Bernhard M., Gerschewski J., Lührmann A., von Soest C. (2021), *Claiming the Right to Rule: Regime Legitimation Strategies from 1900 to 2019*, „European Political Science Review”, vol. 13, nr 1.
- Walicki A. (2013), *Dwa oblicza Hercena: filozofia wolności i „rosyjska idea”*, „Przegląd Filozoficzny. Nowa Seria”, vol. 3.
- Yilmaz I., Caman M. E., Bashirov G. (2020), *How an Islamist Party Managed to Legitimate Its Authoritarianization in the Eyes of the Secularist Opposition: The Case of Turkey*, „Democratization”, vol. 27, nr 2.

Theoretical Categories for Analysing the Political Thinking Structures of the Taliban

Summary

This article aims to propose a set of theoretical categories for analyzing political thinking structures distributed by the Taliban after the war in Afghanistan. It includes three groups of ideal types that enable researchers to identify and classify different aspects of these structures used to formulate legitimacy claims. They are religious and political; tribal and post-tribal thinking; nativism, contra-acculturation, vitalism, and autonegativism. Although the scope of their application significantly exceeds the exploration of the indicated research field, they are useful to understand the changes in the contemporary political scene in Asia and carefully forecast the direction of changes in the Afghan political system. These structures are used by the Taliban to generate social legitimacy for their rule and the shaped political system, i.e., to gain support for the current government from the ruled population and to model the acceptance of its policies, institutions, and values. They constitute specific legitimacy claims that, apart from the use of repression and cohesion of the ruling elite, form one of the stability pillars of a political regime. They can be treated as legitimizing structures underlying the constructed political order.

Key words: political thinking, religious thinking, cultural attitudes, claims to legitimacy, Afghanistan

